

FEHÉR FERENC EMLÉKÉRE

1994 júniusában elhunyt Fehér Ferenc filozófus és esztéta, a Ferenczi Sándor Egyesület tagja, folyóiratunk barátja és munkatársa. Sokoldalú érdeklődésének fontos része volt a pszichoanalízis. Heller Ágnessel együtt a filozófia budapesti iskolájának azon gondolkodói közé tartozott, akik újra felfedezték Freudot és a pszichoanalízis budapesti iskoláját. A két budapesti iskola termékeny együttműködésének és kölcsönhatásának lehetőségét villantotta fel Fehér Ferenc a Ferenczi Sándor Egyesület konferenciáin tartott előadásain, amelyek folyóiratunkban is megjelentek. A „Ki a Dóra-történet szerzője?” című tanulmánya 1992/1, „Az álom mint régészet, az álom mint prófécia” című írása pedig 1993/1 számunkban jelent meg. Ez utóbbi tanulmányból részletek jelentek meg a *Kritika* 1994 augusztusi számának Fehér Ferenc breviáriumában is.

Fehér Ferenc gondolatai tökéletesen egybeváltak folyóiratunknak azzal a törekvésével, hogy a pszichoanalízis méltó helyet kapjon a hazai filozófiai és társadalomtudományi kultúrában. Erre utal egy lapunknak szánt elismerő mondat, amely egyik - Heller Ágnessel közösen írt - cikkében olvasható: „Az újjászülető magyar pszichoanalízis - ígéretes lapjának, a Thalassának bizonyosága szerint - nemcsak terapeutikus tudományág lesz, hanem egyén és kultúra filozofikus olvasata is.” (Útban a filozófiai nagykorúság felé. *Magyar Hírlap*, 1993. augusztus 14.)

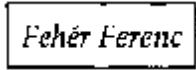
További együttműködésünket tervezve megállapodtunk abban, hogy „Freud és a racionalizmus” címmel egy tematikus számot készítünk elő. Nagy veszteség, hogy már nem számíthatunk Fehér Ferenc tanulmányaira, javaslataira, ötleteire, baráti tanácsaira.

Hadd búcsúzzunk Fehér Ferentől egy idézettel, amely a „Ki a Dóra-történet szerzője?” című tanulmányában szerepel. A tanulmány alcíme: „A pszichoanalitikus hermeneuta morális felelőssége”, s az idézet így szól: „...a jó terapeuta, éppen hermeneutikai okok miatt, egyben moralista is kell legyen. Fogalmazzunk világosan: értékelő állásfoglalás nélkül nincs jelentésteremtés, s mivel a pszichoanalitikus interpretáció az ugyanabban a közegben élő emberek közötti, gyakran élet-halált érintő összeütközések egyike, a tünetek valódi értéke nem fedhető fel anélkül, hogy ne interpretálnánk őket morálisan is.” Ez az üzenet, azt hiszem, nemcsak a pszichoanalízisnek szól.

Erős Ferenc

A PSZICHOANALÍZIS, ÉS AKIKNEK NEM KELLEJT*

A Ferenczi Sándor Egyesület emlékkonferenciájára

Ezen a héten tartotta a Ferenczi Sándor Egyesület a rendszerváltás óta negyedik nemzetközi konferenciáját. Ezt, ez évben Freud „Budapesti Iskolája” legnagyobb, Freudhoz személyesen egy ideig mindenképpen legközelebb álló alakja, Ferenczi Sándor művének és emlékének szentelték. Elég csupán az évről évre ismétlődő konferenciasorozat meghívott résztvevőinek impozáns névsorát végigolvasni, hogy a legnagyobb megbecsüléssel szóljunk a magyar pszichoanalízis két generációjának (az idősebbnek, amely az elhallgattatás évtizedeiben sem adta fel szakmai-filozófiai meggyőződését, és az általuk nevelt fiatalabb nemzedéknek) áldozatkész alakjairól, akiknek erőfeszítéséből e konferenciasorozat létrejött. Ámde itt többről van szó, mint pusztán tudománytörténeti eseményről. A magyar pszichoanalízis feltámadása ugyanis nemcsak azok számára ünneplésre méltó esemény, akik e „tudomány” (vagy hatásos filozófiai mítosz) fenntartás nélküli hívei, hanem azok - például e sorok írója - számára is, akikben a kritikai megfontolások erősebbek, mint az analitikus elvek iránt érzett rokonszenv.

Ha a feltámadás jelentőségét meg akarjuk érteni, először a tetszhalál okaival kell röviden foglalkozni.

Kiknek nem kellett a pszichoanalízis és miért? Noha Budapest pillanatok alatt a pszichoanalízis második európai központjává vált - Bécs után - a század első két évtizedében, ez az „egész zsidó dolog” a maga „piszkos szexuális ügyeivel” egyáltalában nem kellett a Horthy-féldiktatúrának. A rendszer nem volt totalitáriánus, tehát nem tiltotta be a pszichoanalitikus gyakorlatot és könyvkiadást, de a lélek új „tudományának” művelői a magyar kultúra elismertségi margójára szorultak (maga Ferenczi például elvesztette katedráját és tagságát a Magyar Orvoskamarában), és tekintélyes részük, különböző okokból, emigrációba kényszerült. A kommunista rendszer 1949 után már valamivel alaposabb munkát végzett. A pszichoanalitikus gyakorlatot és képzést formálisan is felszámolták, a pszichoanalitikus iskolák saját álláspontját a rendszer agóniájának pillanatáig nem lehetett publikálni, csupán - többnyire nem különösebben mélyértelmű - bírálatokat.

A cenzorok vagy marginalizálók mindkét esetben a (morálisan vagy ideológiailag értelmezett) „egészségre” hivatkoztak az „erkölcsi fertő” vagy a „burzsoá dekadencia” ellenében (a marxista-leninista cenzorok például arra, hogy az „új típusú ember” mentes a polgári komplexusoktól). Hogy mennyi joggal ágáltak, arra nem érdemes ma már sok szót vesztegetni. Ugyancsak érdektelen a baloldali értelmiség számára egykor

* Eredetileg megjelent: *Népszabadság*, Hétféle c. rovat, 1993. július 24.

oly fontos Marx-Freud rivalizálást feleleveníteni. Ma tudjuk, hogy mindketten (filozófiai értelemben) radikális gondolkozók voltak, mindketten a „gyökerénél ragadták meg” az embert, csakhogy ezt a gyökeret mindketten másutt keresték, és más-más bölcseleti csomagolásban találták fel. De ezt olyan következetesen tették, hogy az alapító atyák eredeti szándékai között csakugyan nem lehetett kompromisszumot létrehozni. A ma sokkal érdekesebb és aktuálisabb kérdés így hangzik: a pszichoanalízis feltámadása az előjelek egyszerű megfordítása lesz-e? A betegségből akarjuk-e ezután megérteni az egészséget, az előbbi egyik „alesetének”, átmeneti egyensúlyalapotának tekínve az utóbbit?

A dolgok szerencsére ennél jóval bonyolultabban alakultak, miközben nálunk a lélekanalízis maradt tiltott csempészárú. A freudi iskola merev ortodoxiája (amely mindig pusztá látszat volt, és csak kezdetben ötvözte monolit egységbe a doktrínaalkotó példátlan tekintélye) formálisan felbomlott, és egymással versengő értelmezések pluralizmusává alakult. Mind több kritika, hol igazságos, hol felületes, kezdte ki Freud következetesen determinisztikus, csaknem természettudományos, szigorú elvárásait. Ám miközben egyre többen kezdték a lélekelemzési mítosznak tekinteni, a „mítosz” szóról fokozatosan lekopott a felvilágosodás által ráragasztott zordan pejoratív címke. Ma egyre többen érzik: a modern kor számos „tudományos meggyőződése” sem más, mint mítosz, a kérdés csupán az: nélkülözhetjük-e ezeket a mítoszokat, továbbá az, mire szolgálnak? Ezenfelül az elmúlt évtizedek folyamán egyértelmű élességgel került felszínre a tanban mindig benne rejlő feszültség a „szigorúan természettudományos”, valamint antropológiai megfontolások és a kulturális-historicista elemek között. Csátájuk ebben az egyszerű kérdésben fogalmazható meg: volt-e Ödipusznak Ödipuszkomplexusa? Más szavakkal: a lélekelemzés elmélete uniform és változatlan olvasata-e az ember nevű állatnak mint olyannak, függetlenül annak történelmétől, avagy, amint ma mondani szokták, „etnocentrikus” tanítás-e, amely a nyugati modernség terméke, és kizárólag annak hiteles olvasata? Ma mindkét álláspontnak megvan a vevőköre a pszichoanalízis táborában (és mindkettőnek megvan a gyökere magában Freudban). Akadt a pszichoanalízisnek egy újabb kritikusa is a radikális feminizmus mozgalmában. Ennek támadásai többnyire intoleránsak, gyakran vulgárisak is, de érvei azért vannak. Támadja Freud „fallokratizmusát”, érthetőbb nyelven: a férfiszexualitás kiüntetett szerepét elméletében, valamint nagyon problematikus elméletét a perverzitásról, mely bizonyos szexuális szokásokat önkényesen kiüntet, másokat a tabu árnyéka alá vet.

Mindezekben a vitákban a pszichoanalízis, ahelyett, hogy a jelentéktelenségbe süllyedt volna, asszimilálódott a modernitás kultúrájának fő áramába; a modern ember önmegértésének, önértelmezésének egyik legfőbb „nyelvi játékvá” változott. Ma már nem lehet a modernitás *lingna francia*-ját beszélni pszichoanalitikus tanultság nélkül, nem lehet a modern egyént, saját kultúránkat értelmezni a pszichoanalízis jelenléte nélkül a szellemi palettán. Akiknek a pszichoanalízis nem kellett, alaposan megbuktak sokat reklámozott „egészségükkel”. De mintha azokban az évtizedekben, melyek során egyre vártuk, hogy csatlakozhassunk a „művelt világhoz”, túlságosan is a tudatalattiba szorítottuk volna azt az egykori tudást, hogy Budapest egy fontos pillanatra a modernitás egyik szellemi fővárosa volt, egyebek között Freud itthoni tanítványainak jóvoltából. Az ilyenfajta elfojtásokból születik aztán a kulturális komplexus. Ebből az elfojtásból és patológikus következményeiből segít kigyógyulni bennünket a magyar pszichoanalitikusok csapata, amely energiájával, talentumával, kezdeményező kedvével egy fontos ponton visszahelyez bennünket a művelődés térképe-re.